

Modele, structuri, vicisitudini

EXILUL POLITIC ROMÂNESC DUPĂ 1848. PERSPECTIVA LUI DIMITRIE BOLINTINEANU

Mihai Cojocariu

Bolintineanu nu se situează în primplanul exilului politic românesc de după 1848. Alții stau în față, fie datorită prestigiului personal, ca Negri sau Bălcescu sau Ion Ghica; fie datorită ambiției agresive, ca Heliade; fie pentru că dispun de o susținere interesată – cazul lui Nicolae Golescu. Totuși, deși vine în rândul al doilea, Bolintineanu nu putea rămâne o figură obscură, precum atâția alții care s-au mulțumit să fie suporterii unora dintre cei menționați deja.

De altfel, Bolintineanu nu e ahtiat de politică, preocuparea sa principală fiind de ordin literar. De aceea, "politica" lui este o sumă de intenții bune; se simte, în atitudinea sa și în luările sale de poziție, o anumită detașare – el pare a fi mai curând un critic, un observator, un analist politic chiar decât un "bărbat politic", angajat activ în politica practică¹. Este surprinzător să constați că există o diferență netă între "poetul" și "prozatorul" Bolintineanu: în proză, Bolintineanu nu e poet, dimpotrivă, e foarte lucid – nu e cuprins, ca atâția alții, ca să dăm un singur exemplu, de boala celebrării revoluției.

În plus, el preferă să rămână "independent". Exilul politic românesc a fost, să o recunoaștem deschis, un spațiu al dezunirii. Orgoliile personale, divergențele de opinii sau chiar ranchiunile mai vechi transferate peste granițe au fost un greu balast pentru cauza națională². Nu sunt doar "burgravi și ulemalele"³, consecință mai cu seamă a "geografiei" exilului, ci sunt "paliere" și "grupuri", după cum putem identifica o "dreaptă" – unde îi vedem pe Heliade, Tell și admiratorii lor; o "stângă" – a "roșilor"; la centru se situează Bălcescu, I. Ghica, Goleștii (aceștia din urmă nu sunt, totuși, definitiv fixați!) și – doar ca atitudine – Bolintineanu⁴. Acesta din urmă nu face parte din grupul ("camarderia"⁵) Brătienilor – în consecință, îi critică, mai ales în scrisorile către Ion Ghica⁶. Pe "vodă de la Samos" îl cultivă, dar nu se simte bine în anturajul său și nu pierde prilejul să-l ironizeze, în misivele către Christian Tell⁷ – care, la rândul-i, a stat mereu alături de Heliade, nu pentru că i-ar fi sprijinit fără rezerve ambițiile, ci pentru că, împreună (și cu acordul tacit al lui Nicolae Golescu !), ar fi putut scoate și menține în față ideea *locotenenței*, poate singurul atu important pe care îl posedau, în vederea ocupării unui loc proeminent în politică, după întoarcerea în țară. Nici Heliade nu este iertat: Bolintineanu îl atacă dur, atunci

când se adresează lui Ion Ghica⁸; mai ponderat, dar la obiect, în scrisorile către Tell⁹.

Dacă nu face parte din nici o "grupare", Bolintineanu se plasează – și se simte bine – pe al doilea palier al emigrației. Ca poet, a putut vedea că este doar "tolerat" de "clasa întâia de boieri", nicidecum acceptat ca un egal. Cel mai bun cunoscător al operei sale, Teodor Vârgolici, greșește, considerăm noi, atunci când ne vorbește de "calda afecțiune și prețuire" sau "afecțiunea prietenească" ale lui Ion Ghica pentru Bolintineanu¹⁰. Ghica era prea plin de sine pentru a se coborî până la o prietenie cu Bolintineanu: dacă l-a cultivat și l-a ajutat a făcut-o întrucât avea nevoie de partizani, care să-l sprijine în realizarea scopului său de o viață - ocuparea tronului Țării Românești sau chiar al Principatelor Unite¹¹. Poetul însuși văzuse, la Samos fiind, cum "Vodă de aici" (I. Ghica) s-a supărat pe Al. Zanne, "că nu i se închină prea mult"¹²; pe deasupra, îl agasau aerele senioriale ale Alexandrinei Ghica¹³.

Așa încât Bolintineanu se simte bine în relația cu Al. Zanne, este prieten cu Marin Serghiescu - Naționalu și întreține raporturi excelente cu moldovenii (cu Negri, pe care-l stimează fără rezerve; cu Alecsandri – îl numește invariabil "poetul Moldovii"¹⁴; cu Rallet, cu Sion – care îi publică, la Iași, poezii și romanul *Manoil* etc).

O posibilă explicație a cantonării lui Bolintineanu pe al doilea "palier" al emigrației, alta decât cele sugerate până acum, ar putea fi chiar tinerețea sa. Născut în 1825, avea doar 23 de ani atunci când este arestat (13 sept. 1848) și deci putea fi considerat "necopt" pentru politică. Dar și un Ion Bălăceanu era născut în 1825 și, chiar dacă este în raporturi speciale cu I. Ghica, este acceptat de toți "boierii" politicii valahe¹⁵. Originea nevoierescă a lui Bolintineanu îl plasează, așadar, pe al doilea palier al emigrației, după cum, ulterior, ușa "marii politici" nu s-a deschis pentru el.

Aceasta nu ar fi nimic – Bolintineanu nu e ros de ambiții deșarte! – dacă nu s-ar lovi de greutățile materiale. La Paris, el, Costache Bălcescu, Teologu și Voinescu suferă "din pricina neaverii. Sunt între Clichy și spitalul": ar fi bine să fie ajutați cu ceva bani, "prin moldoveni"¹⁶. Apelul e repetat câteva luni mai târziu (celor menționați adăugându-se Iscovescu): "tinerii munteni" nu au decât două soluții - "cerșetoria sau Sena"; Teulescu n-are haine și cizme, Paleologu "se hrănește cu frunze și rădăcini, atât a devenit de nerecunoscut". Poate scoate I. Ghica ceva bani de la turci¹⁷. Altădată, se scuză în fața lui Al. Zanne că nu i-a făcut anumite comisioane, dar nu are "o lescaie"¹⁸. Se împrumută de unde poate: de la Alecsandri (402 franci; speră că-i va putea întoarce banii cândva!)¹⁹, de la soții Zanne, de la Marin Serghiescu și, mai ales, de la Constantin Polihroniade. De altfel, datoriile contractate la acesta din urmă nu au fost stinse în întregime pînă la moartea poetului. Mai peste tot îl încolțesc creditorii; ajuns în Turcia, îl urmăresc creditorii parizieni: "O să îmbătrânesc pe la ușile unora și altora" – se

lamentează Bolintineanu – "fără poziție nici socială, nici demnitate de om independent", pe scurt, "vagabond"! Măcar nu-i în situația popii Radu Șapcă: turcii nu-i dau nici "leafa", nici nu-l lasă să plece din Brusa. Dacă turcii "n-au parale să ție un prizonier, apoi să-l lase să plece", și dacă nu, "apoi să-i ia capul și pace"! Cât despre "frații căzuși", ei nu vor să-l ajute pe popă decât "cu condiții ca să-l aibă în partida fiecăruia"²⁰.

Dar vin și zile mai senine. Ca poet, se simte în largul său în compania femeilor, fiind un perpetuu amoretat. Zadarnic, însă: exilul lui Bolintineanu a fost o lungă holteială, toate eforturile amicilor de a-l însura (și ale sale!) rămân fără rezultat²¹. În schimb, Bolintineanu și Alexandrina Ghica reușesc să-l căsătorească pe Al. Zanne cu Victoria Luzatto, d-na Zanne rămânându-i poetului o confidentă statornică până la moarte.

Altfel, descurajările lui Bolintineanu sunt trecătoare. Nici nu are prea mult timp de pierdut pentru că îl devorează mania scrisului: el face parte din acea categorie de oameni care socotesc că tot ceea ce vorbesc, tot ceea ce gândesc trebuie să se publice. Întotdeauna au fost astfel de oameni, nici azi nu lipsesc.

În afară de poezii și de romanul *Manoil* (scris la Rusciuk, într-o lună de zile, pe când o aștepta pe sora sa, Caterina; publicat la Iași, în 1856, cu îngrijirea lui G. Sion) – pe care le lăsăm pe seama istoricilor literari – și a bogatei sale corespondențe, Bolintineanu a elaborat două broșuri – ambele bine primite – și mai multe "memoriale" de călătorie.

În prima broșură, publicată la Paris, în 1854, *Les Principautés Roumaines*, autorul își propune să prezinte publicului occidental o privire istorică asupra Principatelor precum și problemele cu care se confruntă în momentul în care începe efectiv războiul Crimeii. Interesante, mai cu seamă, sunt concluziile: războiul actual, susține Bolintineanu, are ca scop să oprească "expansiunea puterii rusești în Orient", iar ca "obiect imediat" expulzarea trupelor ruse din Principate. Pentru ca scopul să fie atins, iar sacrificiile să fie justificate, Franța și Anglia trebuie "să creeze o barieră materială între Turcia și Rusia" – și aceasta e formată din Principate. Dar, pentru a se realiza aceasta barieră, trebuiesc anulate tratatele dintre Rusia și Turcia privitoare la țările noastre, care au permis celei dintâi să se amestece în treburile interne ale Principatelor – deci "abolirea completă a protectoratului rusesc". Sub suzeranitatea Porții, dar cu o autonomie reală, Principatele pot fi "reunite într-un singur stat", cuprinzând "chiar și Basarabia" – toate sub garanția puterilor aliate²².

La a doua broșură, *L'Autriche, la Turquie et les moldo-valaques*, apărută la Paris, în 1856, Bolintineanu a lucrat, cu lungi pauze, mai mulți ani. A făcut senzație mai cu seamă a treia parte a lucrării, o "colecțiune de portreturi", sub titlul *Les Hommes politiques des Principautés*. În fond, ca să fim drepecți, Bolintineanu se alinia unei mode a epocii, în care mai putem afla pe Heliade (*Galeria agenților ruși*), I. Ghica (*Notele de taină despre oamenii care joacă un*

rol la 1850), N. Suțu ("portretele" inserate în *Memorii*) sau chiar Valentineanu (*Biografia oamenilor mari scrisă de unu omu micu*). În final, autorul recomandă "noului caimacam al Valahiei" să-și aleagă bine colaboratorii, între oamenii "integri și inteligenți", care încă se mai pot găsi, după cum se poate vedea în acele "portrete". Boierii, care singuri au avut monopolul funcțiilor, formează în Principate o clasă ca aceea a mamelucilor în Egipt (altfel spus, interesele lor sunt separate de acelea ale națiunii!), "mai puțin spiritul războinic". Dar, clasa marilor boieri nu poate să furnizeze *singură* oamenii necesari funcțiilor din stat: "Oamenii de talent, de probitate" nu sunt produsul exclusiv "al acestei clase; ei aparțin tuturor claselor". Și lista "capacităților" începe, deloc întâmplător, considerăm noi, cu I. Ghica !

Aceasta nu este încă totul: Bolintineanu înfățișează un excelent program (personal, nu cunoaștem un program comparabil cu acesta și întocmit de un muntean!²³), în 13 puncte, primul punct fiind o mare surpriză: "Unirea Principatelor într-un singur stat, sub suzeranitatea Porții, cu un prinț ereditar de rasă moldo-valahă, ales de națiune"²⁴. Pentru cunoscătorii epocii, acesta este exact punctul de vedere al lui Ion Ghica; în Moldova, cam în vremea când apărea această broșură, Costache Negri avea o "osăbită socotință" în ceea ce privește prințul străin!²⁵

Asemenea claritate și profunzime nu mai aflăm la Bolintineanu, în acești ani, decât în *scrisoarea – profesiune de credință*, adresată lui I. Brătianu, la sfârșitul anului 1849 sau începutul următorului ("Sunt român, sunt democrat, sunt republican. Aceasta este convicțiunea mea, credința mea"²⁶).

În perioada exilului, Bolintineanu călătorește mult și, ce este mai important pentru noi, își publică impresiile de călătorie începând din 1856, când îi apar, la Iași, *Călătoriile în Palestina și Egipt*. Ulterior, publică și celelalte "memoriale": *Călătorii la românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa-Agora, Călătorii în Asia Mică, Insola Tenedos și Canaris. Fragment din călătoria d-lui D. Bolintineanu în Arhipel și Călătorii în Moldova*. Personal, considerăm că cele din urmă sunt și cele mai valoroase sub raport documentar (a doua descriere a sălii în care s-au desfășurat ședințele Adunării ad-hoc de la Iași, după cea a lui Baragnon; atestarea clară a *adunărilor pregătitoare* de la Rallet etc).

În octombrie 1857, poetul sosea la București, după mai bine de nouă ani de peregrinări²⁷. Dar simte îndată o stare de disconfort: ar dori să se întoarcă din nou în Arhipel, scârbit de spectacolul politic, pe care-l intuise încă pe când era la Constantinopol: emigrații, abia întorși în țară, "se pun de fac intrigi și divizare"²⁸. Cât despre el, e la fel de sărac ca și până atunci, tot nu se poate însura²⁹ (ultima "oferta" i-a suflat-o I. Brătianu!³⁰), pe scurt, cum zicea undeva, "Soarta oamenilor de talent, în țările mici, este amărâtă".

¹ Aceste aprecieri le considerăm ca având o deplină acoperire, mai cu seamă după "perioada pariziană" a exilului lui Bolintineanu. La Paris, s-a iluzionat să creadă că "activismul" poate duce rapid la rezultatele scontate: nu s-a întâmplat așa și dezamăgirea, lehamitatea, chiar plictisul i-au fost, apoi, tovarăși permanenți.

² Vezi considerațiile noastre în M. Cojocariu, *Partida națională și constituirea statului român (1856-1859)*, Ed. Universității "A.I. Cuza", Iași, 1995, p. 230 și urm.

³ "Burgarii" sunt exilații "parizieni", "ulemalele" - "turcii". Vezi, de exemplu, Dim. Bolintineanu (în continuare, DB!) către I. Ghica, Paris, 16 iulie 1851, în DB, *Opere*, XI, *Corespondență*, Ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici, Ed. Minerva, București, 1989, p. 110.

⁴ "Eșichierul" exilului valah reproduce fidel o "schemă" vizibilă și după repatriere: în Țara Românească, extremele sunt foarte bine conturate, iar încercările repetate de ocupare a "centrului" politic au fost sortite eșecului: în Moldova, în schimb, centrul este aglomerat, sub o culoare națională; "roșii" sunt foarte puțini, la fel "ultraconservatorii". Și încă o observație: exilul se liniștește oarecum după ce, plecând moldovenii acasă, el devine muntean și toată lumea înțelege că *nu mai e posibilă o conducere unică*: îi lipsea ponderația și spiritul conciliator al celor de la nord de Milcov. De acum înainte, "grupurile de presiune" din jurul "liderilor" se suspectează și se acuză reciproc.

⁵ Bolintineanu nu este singurul care sugerează o organizare a "roșilor" în felul unei societăți secrete (vezi DB către D-na Zanne, București, 12 dec. 1857, în DB, *op.cit.*, p. 220): și alții îi desemnează, cam în aceeași vreme, drept "batalion sacru", "societate secretă" (de pildă, Crețeanu, în scrisoarea către I. Bălăceanu, București, 17/29 dec. 1857, în George Crețeanu, *Patrie și libertate*, Ed. Minerva, București, 1988, p. 426, sau C.D. Aricescu - *Memoriile mele*, în C.D. Aricescu, *Scrisori alese*, Ed. Minerva, București, 1982, p. 251).

⁶ Un exemplu spumos în scrisoarea din 6 iulie 1850 (în DB, *op.cit.*, p. 97-98): "Nu-ți voi spune nimic despre mica noastră colonie. A devenit tăcută după faimosul banchet unde faimosul Brătianu a ținut un faimos discurs. Se pare că ea gândește încă la cuvintele oratorului nostru".

⁷ Cf. DB către Tell, Constantinopol, 8 febr. 1856 ("Ion Ghica s-a făcut *prins* de Samos, cu ferman. Eliade, nevoind să rămâie în urmă, își dă nume de prinț (bey), fără ferman"), *ibidem*, p. 160, subl. a: DB către Tell, [iulie-august 1856] ("Pe *prințesa* Ghica" a văzut-o, pe "vodă" nu!), *ibidem*, p. 161, subl. a.

⁸ Iată un exemplu: Heliade ar fi promis, scrie Bolintineanu, unuia dintre emigrați că-l va face cu 2000 lei pe lună *pensie turcească*, dacă "a suscri un act prin care să recunoască pe el, Eliade, cap legitim al emigrației" (DB către I. Ghica, Paris, 26 dec. 1849, *ibidem*, p. 85); altul: "Deconfitura locotenenții la Brusa a opărit cu totul partida numită Eliade" (DB către I. Ghica, Paris, 26 ian. 1850, *ibidem*, p. 88); vezi și scrisoarea lui DB către același, din 26 aug. 1856, *ibidem*, p. 104-107. În plus, Bolintineanu l-a văzut pe Heliade, într-un "caic", în postură de "ofițer otoman": "Unul din capii revoluțiunii democratice și sociale a românilor, sub un fes otoman! Încins cu spada otomană!" Oare ce scop urmărea Heliade? Unul patriotic? Greu de zis, e "un secret între Eliade și Dumnezeuul său". Dar, consideră Bolintineanu, "Eliade nu va trăi în viitor prin laurii săi politici; cu toate acestea, va trăi ca om de literă"! Vezi DB, *Călătorii la românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa-Agora*, în DB, *Opere*, VI, *Călătorii*, Ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici, Ed. Minerva, București, 1985, p. 294 (episodul este din 11 iunie 1854).

⁹ Ca în scrisoarea din 9/21 apr. 1857: "broșura" lui Heliade (autorul e identificat "dupe stil"!) are multe lucruri ce numai din capul unui nebun ar putea ieși (DB, *Opere*, XI, p. 177).

¹⁰ Teodor Vârgolici, *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 131 și 175.

¹¹ Când I. Ghica îi spune că s-a lăsat de "gândul de domnie", Bolintineanu o ia ca pe o "glumă"; s-ar putea, însă, ca unii "burgravi" sau "ulemale" să o ia în serios! Cf. DB către I. Ghica, Paris, 16 iul. 1851, în DB, *op.cit.*, p. 110. Vezi și M. Cojocariu, *op.cit.*, p. 95 și urm.

¹² DB către Tell, Samos, 8/20 "genarie" 1857, în DB, *op.cit.*, p. 70.

¹³ Comportamentul rece al d-nei Ghica a îndepărtat pe unii partizani ai lui I. Ghica, după întoarcerea din exil. Cf. M. Cojocariu, *op.cit.*, p. 108.

¹⁴ Pentru că el, Bolintineanu, e "poetul Valahii"!

¹⁵ Mai puțin de Heliade: pentru acesta junele Iancu este "Bălăcenică"!

¹⁶ DB către I. Ghica, Paris, 26 dec. 1849, în DB, *op.cit.*, p. 85. Vezi și scrisoarea către același, din 6 febr. 1850 (*ibidem*, p. 89): dacă se pune "mâna pe moldoveni, vom avea și bani pentru comitet, căci numai ei sunt în stare a da bani. Români [= muntenii, n.ns., M.C.] emigrați sunt săraci".

¹⁷ DB către I. Ghica, Paris, 26 aug. 1850, *ibidem*, p. 106.

¹⁸ DB către Al. Zanne, Constantinopol, 21 iunie 1852, *ibidem*, p. 178.

¹⁹ Confirmarea de primire a banilor în scrisoarea către V. Alecsandri, Paris, 16 martie 1851, *ibidem*, p. 3.

²⁰ DB către I. Ghica, 23 sept./5 oct. 1852, *ibidem*, p. 112. "Metoda" racolării, larg practică, e mai veche. Vezi și *supra*, nota 8.

²¹ În 1852, poetul e îndrăgostit de fiica lui Costache Negri și a cântăreței Sabina Heine, Iosefina: "știi că au îndrăgit să vede pe fata mè", îi scrie Negri lui I. Ghica, la 22 sept. 1852; el nu s-ar împotrivi la căsătorie – dacă vré fata! – dar să se ia atunci când starea le-ar permite (scrisoarea în C. Negri, *Scrieri*, II, București, 1966, p. 51). La Samos, e amoretat de "bruneta" Svorono, a cărei amintire îl va bântui o bună bucată de vreme (vezi scrisorile către D-na Zanne, din Smirna și Galați, 24 iul. și 24 oct. 1857, în DB, *op.cit.*, p. 190 și 218). I-a solicitat lui G. Sion să-i găsească "o fată bogată", cu care să se însoare ("și tu nici nu te gândești"!), transmițându-i și un "autoportret": "Chipul nici frumos, nici urât; nalt; cu ochi negri, cu un dinte rumpt, cu barba neagră încă, cu păr cam lung, dat cam rar, prost, palavatic, sărac ca un beduin etc". Să dea anunț și în "Steaua Dunării"! Fata, "fie cât de urâtă", să aibă "spirit" și "bani"! (Constantinopol, 6 iun. 1856, *ibidem*, p. 154). Pe urmă, apare perspectiva unei căsătorii cu "d-ra Paulina", sora d-nei Zanne (la îndemnul bancherului Polihroniade, vezi scrisoarea lui DB către D-na Zanne, Constantinopol, 5 febr. 1855, *ibidem*, p. 185). Însă, ajuns în Moldova, Bolintineanu constată că "frumoasa Paulina" este, de fapt, "foarte urâtă", "chiar dizgrațioasă", "scurtă, groasă", "strică de vărsat" (DB către Al. Zanne, Galați, 24 oct./6 nov. [1857], *ibidem*, p. 211). A încercat să ajungă la Botoșani, unde Rallet îi găsisse o fată cu 20.000 galbeni zestre, dar a trebuit să se întoarcă din drum (DB către D-na Zanne, 24 oct./6 nov. [1857], *ibidem*, p. 217).

²² DB, *Les Principautés Roumaines*, în DB, *Opere*, XII, *Varia. Bibliografie*, Ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici, Ed. Minerva, București, 1992, p. 61–64.

²³ După 1848, muntenii par incapabili să croiască programe coerente. Singura explicație ar putea fi – după opinia noastră – imposibilitatea ralierei sub același drapel: al interesului general. De aceea, pînă la 1859, muntenii preiau programele elaborate în Moldova.

²⁴ DB, *L'Autriche, la Turquie et les moldo-valaques*, în DB, *op.cit.*, p. 156–161, subl. ns.

²⁵ În "jurnalul" încheiat cu prilejul înființării Societății "Unirea", de către adunarea de boieri de la Socola (în via lui Mavrogheni), 25 mai/5 iunie 1856. Vezi considerațiile noastre în M. Cojocariu, *op.cit.*, p. 247–248.

²⁶ Vezi DB, *Opere*, XII, p. 432–437. Citatul inserat de noi la p. 437.

²⁷ Este ultimul intrat în țară dintre exilați, dacă facem abstracție de Heliade și I. Ghica: cei doi nu au dat curs, din motive diferite, învierii de a veni acasă, pînă în toamna anului 1858.

²⁸ DB către D-na Zanne, Constantinopol, 2 sept. 1857, în DB, *op.cit.*, XI, p. 203.

²⁹ Șanse ar fi fost: o fată de 19 ani din provincie, puțină franceză, spirit natural, 2500 ducați rentă în moșie; alta de 21 de ani, "instruită și foarte frumoasă", 700 ducați rentă (DB către D-na

Zanne, 17/29 martie [1858], *ibidem*, p. 224); a treia, "de peste Olt", cu "o mare pădure de migdali", l-a "cerut" de bărbat (DB către Al. Zanne, 15 iunie 1858, *ibidem*, p. 234).

³⁰ Bolintineanu ar fi refuzat-o pe viitoarea d-nă Brătianu ("Este urâtă și incultă ca pepenii de Râmnic, dar cei trei mii de ducași rentă o fac frumoasă, în ochii lui Brătianu, marele patriot democrat"!); Cf. DB către D-na Zanne, 30 aug./11 sept. 1858, *ibidem*, p. 237.

³¹ DB, *Călătorii la românii din Moldova...*, în *loc.cit.*, p. 294.